

Patricia Churchland

SAMVETE

*Den moraliska
intuitionens ursprung*

Översättning av Bitte Wallin

fri tanke

Innehåll

Inledning: Samvetet i hjärnan	7
Kapitel 1: Kela för att överleva	27
Kapitel 2: Knyta an	56
Kapitel 3: Lära in och ta sig fram	85
Kapitel 4: Normer och värderingar	115
Kapitel 5: Jag bara är sådan	132
Kapitel 6: Samvetets ytterligheter	150
Kapitel 7: För kärlekens skull	176
Kapitel 8: Den praktiska sidan	212
Tack	227
Noter	229
Register	256

Samvetet i hjärnan

Jag kan inte och kommer inte att göra avbön för något, för att gå emot sitt samvete är varken säkert eller rätt. Här står jag och kan inte annat. Gud hjälpe mig, amen.

Martin Luther

HANYANI ÄR EN dénéby med kanske tio timrade hus som ligger inbäddade i skogen utmed Nahannifloden i arktiska Kanada.¹ Jag befinner mig vid landningsbanan i väntan på ett enmotorigt Beaverplan som ska ta mig till Fort Simpson. Kanske får jag vänta längre än jag räknat med – två *mounties* har dykt upp tillsammans med en gripen, och de kommer att få företräde till första chansen att ta sig härifrån.² Den gripne är ung, kanske 22. Han sitter där lugn och med handfängsel på. Han är besvärad, men ändå värdig och samlad. Vad handlar det här om? Ingen förklarar eller låter ens lite kroppsspråk antyda något. Men jag vet tillräckligt för att åstadkomma en rimlig gissning. Sannolikt ett bråk – kanske till och med ett mord. De två poliserna och handfängslet är inget gott tecken.

Mannen från dénébyn vet förstås det mesta om hur man lever i och av naturen. Jag klarar att få upp ett tält i vrålande blåst, men han kan säkert läsa både floden och skogen. Han har nog fällt älg och sparat björn många gånger – färdigheter som jag definitivt inte kan göra anspråk på. Han vet hur man klarar livhanken under

åtta månader av skoningslös vinter. Jag vet inte ett dugg om honom eller hans tillvaro. Trots det inser jag att jag är i färd med att skapa en optimistisk berättelse där han slipper hamna i fängelse, omringad av väggar, utan vare sig flod, älgar eller anhöriga.

Mitt samvete gör sig påmint när jag tänker tillbaka på de smärtsamt bekanta skildringarna av hur dénéfolkets tillvaro slogs i spillror efter »mötet«. Välmående byar skövlades av smittkoppor och det traditionella levnadssättets sammanhang smulades sönder, liksom den djupa överlevnadskunskapen och den sociala klokheten. Dénés jaktmarker »skänktes« till de giriga inkräktarna som försåg de gamla med whisky och flinade åt deras kunnande. I den föraktfulla »civilisationens« namn samlades älskade barn ihop och sattes i internatskolor hundratals kilometer bort, där de skildes från sina syskon och fick stryk för att de talade sitt eget språk, det enda språk de kunde.³ Jag kommer att tänka på den lysande konstnären Jackson Beardy, som rycktes från sina tillgivna föräldrar när han var liten. Som vuxen kände han sig inte hemma någonstans – han hade kommit ifrån familjen och creefolket men aldrig tagits emot av de vita. 1970 ställde National Gallery i Ottawa ut hans magnifika målningar, men på vernissagedagen nekade säkerhetsvakten honom att komma in.⁴

Jag överväger som hastigast att promenera bort till mannen, kanske inleda ett vänligt samtal. Allvarligt – skärp dig. Så förmädet, förminskande och egoistiskt. För det första kommer han att känna sig pressad att försöka lugna *dig*. De häpna unga poliserna kommer att vara tvungna att fråga sig om de borde sjasa i väg den där beskäftiga kvinnan till snåren där hon stod förut. Trots att jag sagt åt mig själv på skarpen känner jag den där välbekanta knuten i magen. Jag borde göra något. Men det finns inget att göra.

Om jag varit en ensamlevande varelse som en salamander

hade inget av det här stört mig. Jag skulle inte ställas inför några moraliska dilemman och inte känna av något socialt samvete. Jag skulle skaffa föda, para mig och lägga ägg. Jag skulle inte bekymra mig om andra salamandrar, inte ens de som kläcktes ur äggen jag själv lagt. Jag skulle se till mina egna behov och inte bry mig ett dyft om andra. Men jag är ett däggdjur, och liksom andra däggdjur har jag en social hjärna. Jag är byggd för att bry mig om andra, framför allt dem som jag har anknytning till.

Min däggdjurshjärna ser till att jag har anknytning till mina anhöriga och mina vänner. Det betyder att jag bryr mig om hur det går för dem. Jag känner empati och sympati, och ibland blir jag moraliskt förorättad. Jag kan bli starkt motiverad att samarbeta, även i sådana fall där samarbetet kräver att jag går emot mina egna intressen. Dessutom har min hjärna satt sig in i mina vänners och anförvantes traditioner. Det innebär att jag kan förmås att tala sanning när det skulle gynna mig själv att ljuga. Jag kan förmås att straffa dem som plågar de svaga eller utnyttjar de godtrogna. Jag har ett samvete. Eller, som jag föreställer mig det ibland: min hjärna ser till att jag har ett samvete.

Vissa av de djupaste reflektionerna kring mänsklig moral härör från de grekiska filosoferna på 400-talet före vår tideräkning. Bland dem märks Platon och Aristoteles och, på sitt speciella sätt, Sokrates. Intressant nog hade de gamla grekerna inte något särskilt ord som motsvarade vårt ord *samvete*. Samtidigt behövde de knappast ha ett sådant för att uppfatta den påverkanskraft som moraliska känslor har. Själva ordet skapades senare, av romarna: *conscientia*.⁵ Latinets *con*, i innebörden gemensam, och *scientia*, kunskap, kom att betyda ungefär »kunskap om de gemensamma normerna«. Men precis som Sokrates hade de romerska filosoferna förstått att samvetet inte alltid rättar sig efter gemensamma normer, eftersom vår moralkänsla ibland kräver att just normer ifrågasätts.